

I. Kárpát-medencei Komolyzenei Fesztivál – Zenetudományi Konferencia, 2021

Tanulmánykötet a 2021. szeptember 25-én Debrecenben rendezett konferencia előadásából.

Szerk. Gombos László, Archeon Kft. Budapest, 2021

A teljes kötet letölthető: <https://www.karpatfesztival.hu/zenetudomanyi-konferencia.html>

MEDGYESY S. NORBERT**A karácsonyi ünnepkör 17–18. századi iskoladrámái, népi dramatikus játékaik és dramatikus népénekei – egykor és ma****A TANULMÁNY MELLÉKLETEI
NYOMTATÁS ÉS ELŐADÁS CÉLJÁRA****1. Régi magyarországi betlehemes játék¹**

Az alábbiakban egy olyan karácsonyi játék olvasható, amely a nagybányai, kézdiszentléleki, ecsegi és dőri betlehemes játék („Karácsony éjjeli multság”) egy-egy jelenetét tartalmazza. A vízkereszt (4. szcena) Herschmann István *Három szent királyok utazása* című iskoladrámájából való, amely elsőként 1767-ben Székesfehérvárott, és egy esztendővel később Győrött hangzott el. A 3. jelenetben olvasható dőri betlehemes átmenetet képez a történeti és a népi betlehemesek tartalmi sajátosságai és stílusjegyei között.

Szereplők:

PROLOGUS – ELŐHANG
MÁRIA
JÓZSEF
SYBILLA
ANGYAL, ÉNEKLŐ 1.
ANGYAL, ÉNEKLŐ 2.
ANGYAL A PÁSZTOROKNÁL
ANGYAL A HÁROMKIRÁLYOKNÁL
GYURKÓ, BENCE, FERKÓ PÁSZTOROK
JANKÓ, ÉNEKLŐ PÁSZTOR
PÁSZTOR, A HAZAHÍVÓ
GÁSPÁR
MENYHÉRT
BOLDIZSÁR
HERÓDES
GAZDA
JUHÁSZ
KATONA HERÓDES UDVARÁBAN
EPILOGUS – ZÁRÓHANG

¹ Videofelvétel a Boldog Özséb Szintársulat (BÖSZK) előadásában (2018): https://www.youtube.com/watch?v=3_dYJILyFTw&list=PLlk5pyprK_DhumCgUUpqZHjf33-C9XpDI&index=1.

PROLOGUS – ELŐHANG²

PROLOGUS – ELŐHANG:

Örvendezz most velem, kegyes gyülekezet,
Lelki nagy öröme emeld fel szívedet,
De miért fogná el nagy bánat elmédet,
Mért fojtanád meg lelki örömedet?

Örömmel napja ez, ha jól meggondolod,
Lelked állapotját szerivel vizsgálod,
Jók meghányad, vessed bátor állapotod,
Hogy már virradtál, jónak találod.

Most örülhetsz méltán, Jézus Krisztus nyája,
Mert te vagy Sionnak kegyes szűz leánya,
Eljött már tehozzád világ Messiása,
Ő a te jegyese: Istennek egy Fia.

Nem örülnél-e hát eljövételének?
Nem fognád-e kezét szép szerelmesednek,
Hogy ölelnéd-e meg tiszta szerelmének,
Hogy lennél részese gazdag kegyelmének?

Most kell, ha valaha ennek jelét adnod,
Noha kell mindenkor erről gondolkodnod,
Karácson napja, te magad is jól tudod,
Emlékeztet erre: eljött Messiásod!

Te is ezért mostan ezen örömdből,
Keresztyén szent sereg, ki állasz itt körül,
Hallj Messiásodnak eljövételéről,
Próféták szavának teljesedéséről.

Nevetséget tőlünk itt senki ne várjon,
Ha ki azért jött is, elméje forduljon,
Messiásról tőlünk most mindent tanuljon,
Róla beszélgetünk igen világosan.

Gyengeségünk ebben, ha mi fogyatkozást
Szerez, ti töletek várunk megbocsátást,
A dologhoz azért, im, fogunk mindjárt,
Adjon az Úr néktek figyelmes hallgatást!

---

² A jelenet forrása: ESZÉKI István: *Rhythmusokkal való szent beszélgetés*. Református kollégium, Nagybánya 1667. december 25. Megjelent: *A karácsonyi ünnepkör színjátékai...*, 246–247.

ELSŐ JELENET

*Sybilla jóslata Szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról, szüzességéről
és Jézus Krisztus Isten-ember mivoltjáról³*

SYBILLA: Egy szűz leányzó zsidók közül származék,
Mária névvel hívatatik,
Ez Szent Szűztől születetik,
Maga férfi itt nem ismertetik.

Semmi gonosz vélekedés nélkül
Szül fiat fájdalomon kívül.
Híven Istent, világ Urát,
Bűnösöknek megváltóját.

Ez Szűz pedig szülés után
Marad, mint volt, olyan, osztán
Ez kis Gyermekek pediglen
Igaz ember, Isten leszen!

Ez az, kirül szó hallatik,
Égből ez ige hallatik:
„Ihon, az én szerelmesem,
Minden ember erre nézzen!”⁴

Ettől féljen és hallgasson,
Hogy övele örülhessen,
Ez kevésbé szegénységben
Uralkodik a föld színén.

Azután nagy fényességben
Bírálkodik fenn az égben,

Ez, kit született Gyermekeknek,
Szép Szűz méhe gyümölcsinek,
Lészen ez igaz emberség,
Megfoghatatlan Istenség.

Istállóban helyeztetik,
Kis posztóba takartatik,
Szűz leánytól feltáratik,
Ez világért majd elárultatik.

³ A jelenet forrása a kézdiszentlélek–lemhényi betlehemes (Erdély, Háromszék vármegye) a *Czerey János-énekeskönyvből*, 1650 körül. Megjelent: *A karácsonyi ünnepkör színjátékai...*, 133–134.

⁴ A darab kézírata itt feltünteti a versszak két sorának forrását: Máté 3,17.

MÁSODIK JELENET

Mária és József betlehemi szálláskeresése⁵

GAZDA: Nyiss ajtót, jó gazda, légy jó, víg örömmel,
Forgódjál serényen, légy jó készüllettel,
Mert királyok jönnek házadhoz ezennel,
József és Mária a kisdéd Gyermekkel.

JÓZSEF: Adjon Isten jó estét,
Kévánatos jó szerencsét,
Boldogítsa házad népét,
Hogy szerethess sok jövevényt.

GAZDA: Honnan valók vadtok?

JÓZSEF: Császár őfelsége parancsolatjából
Kelleték nekünk indulni az útra.

GAZDA: Mit akartok tehát?

MÁRIA: Ím, azért jöttünk hozzátok,
Hogy bennünket megszánjatok,
Nyugodalmas helyt adjatok!
Kérünk, légy hozzánk irgalmas,
Minthogy az idő ártalmas.
Fogadj be meleg házadba,
Hogy hadd nyugodjunk meg abban!

(A Juhász megjelenik oldalról)

JUHÁSZ: Kinek hínak benneteket?

JÓZSEF: Engemet hínak Józsefnek,
Mária nevű hitvesének.
De könyörgök kegyelmednek,
Adj szállást ily hideg vetteknék!

JUHÁSZ: Én bizony nem adok, mert én juhász vagyok,
Uram híre nélkül senkit nem biztatok.
Majd az akol felé én is kiballagok,
Hogy az juhot meg ne fojtsák az farkasok.
Ha szállást nem adnak, ím, vannak istállók,
Hiszen én is ugyancsak azokban hálok.

---

⁵ Az elsőként közölt jelenet forrása az ecsegi betlehemes: *Rithmi pro Epiphania Domini in pocessionem*. Ecseg (Nógrád megye), 1684–1690 között. Megjelent: *A karácsonyi ünnepkör színjátékai...*, 339–340.

MÁRIA: Kénytelenek vagyunk véle,
Menjünk az istállók fele,
Ím, az szalmával tele,
Abban magunkat tegyük le.

HARMADIK JELENET

*A pásztorok hódolata Betlehemben az újszülött Jézus előtt.
Szűz Mária altatódala⁶*

(Az Angyal megjelenik a pásztoroknak a Betlehem melletti pusztán)

ANGYAL: Dicsőség mennyben légyen az Istennek,
Békesség pedig földi embereknek!
Mennyből most jövök, új hírt jövendölök.
Ne féljetek hát tőlem, oh, pásztorok,
Sőt szavaimra megvidámodjatok!

Mert ma küldetett, régen ígértetett,
Megváltó Jézus Betlehemben született!

Menjetek gyorsan! És ez lesz a jele:
Megtaláljátok a jászolba fekve,
Egy öregembert és egy szüzet, véle
Ökröt, szamarat reája lehelve.

GYURKÓ, ELSŐ PÁSZTOR:

Hej! Hej! Jó társak, hol vagytok, kik a nyájnál vigyáztok?
Halljátok beszédim, kedves, jó barátim!
Egy Angyalt most láték, kitől új hírt hallék.
Azt mondta, született néktek Üdvösségtek!

JANKÓ, MÁSODIK PÁSZTOR:

Hej, Pajtás, mit mondasz? Talán csak bólogatsz?
Jobb, rakd meg a tüzet, süss meg egy juh cémpet!⁷

ANGYAL: Dicsőség mennyben légyen az Istennek,
Békesség pedig földi embereknek!

GYURKÓ: Hallgasd bár, te, Jankó, angyali énekszó!

JANKÓ: Hallom, kedves pajtás, hogy szód igaz mondás.
Menjünk hát, siessünk, új Királyt hirdessünk!
Imádjuk szívünkkel, tiszteljük lelkünkkel!
Fújjunk szép nótákat síppal, furulyával!

⁶ A jelenet forrása: Dőri betlehemes játék, *Karátson éjjeli multság*. Dör (Rábaköz, Sopron vármegye), 1763. Megjelent: *A karácsonyi ünnepkör színjátékai...*, 533–546.

⁷ Juhcémp: kolbász formájú tekercs, amelyen a gyapjút pödrik, sodorják. Itt vagy sült hús vagy gyapjúféle ajándéokra gondolhatunk.

BENCZE, ELSŐ BOJTÁR:

Vigyél, Ferkó egy sajtot, te Gyurkó egy juhot!
Én viszek galambot.

PÁSZTOROK (*mindnyájan éneklik*):

Pász-to-rok, men-jünk el, ha-mar si - es-sünk
el! Ím, an-gya-lok je-len-tik, hogy Mes-si-ás
szü-le - tik. Ne kés-sünk! Si - es-sünk!
Fá-rad-sá-gunk é-ret-te ne saj - nál - juk!
Tán még e-zen éj-jel meg is ta - lál - juk!

2. Íme, már nincs messzi! Fényesség jelenti:
Betlehem határában, rongyos istállócskában,
Jászolban, posztóban
Bé vagyon takarva a rongyocskában,
Bé vagyon takarva a rongyocskában.
3. Ím, szegény, de fázik, könnyeitől ázik,
Mert nincs meleg dunyhája, sem cifra nyoszolyája,
A hímes, jó párna,
Barmok szája melegítő kályhája,
Ökör, szamár lehelete ruhája.
4. Mit adjunk már néki, ajándékul vinni?
Hogy kedvet találhassunk, szívesen imádhassuk,
Egy bárány, mint arany.
Ilyen szegény pásztoroktól elég lesz,
Talán még az aranynál is többet tesz.⁸

⁸ A *Pásztorok, menjünk el...* szövege és dallama az 1700-as évekből származik. A kéziratos *Dőri énekeskönyvben* (1763–1774) szereplő szöveghez dőri (Sopron vármegye) népi gyűjtésből származó dallamotadtunk: énekelte Páli Sándorné Dombos Mária (Dör, 1926 – Győr, 2014), gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert, Győr, 1994. augusztus 24.

FERKÓ, MÁSODIK BUJTÁR:

Nézd, Bence, városnál nagy fényesség leszáll!

GYURKÓ:

Ez lesz ám az a hely, kit Angyal jelentet.
Menjünk bé, nézzük meg, ha ő az, köszöntsük meg!

(A Pásztorok vonulás közben éneklük:)⁹

Parlando

Csor-da-pász-to - rok mi-dön Bet-le-hem - be
csor-dát ő-riz - nek éj-jel a me - zó - ben.

(A következő szövegrész a Csordapásztorok ének részlete, szerepekre osztva énekelendő:)

PÁSZTOROK:

Hol fekszik Jé-zus? Mondd meg, a já-szol-ba?
Kit be-ta - kar - tál mos-tan a pó - lyá - ba!

(A Hol fekszik Jézus? dallamára folytatódik a darab:)

MÁRIA:

Isten titeket hozott Uratokhoz!
De nem szólhatok mostan Szent Fiamhoz,

Mert ő aluszik, pólyában nyugoszik,
Hideg jászolban szénán bágyadozik.

Nem fekszik ágyban, sem friss palotában,
Hanem jászolban, romlott istállóban.

PÁSZTOROK:

Serkentsd fel Jézust, szent Fiadat nekünk,
Mert angyaloktól hozzája küldettünk!

MÁRIA:

Serkenj fel, fiam, pásztorok eljöttek,
Szent angyalidtól, kik hozzád küldettek!

⁹ Csordapásztorok – Hol fekszik Jézus...: a késő középkori eredetű, dramatikus Csordapásztorok népének változata a Dőri énekeskönyv (1763–1774) szövegével. XVI. századi eredetű dallamát a jellegzetesen dunántúli dúr-hexachord hangsorral énekelte Páli Sándorné Dombos Mária, gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert, Győr, 1994. augusztus 24.

PÁSZTOROK: Üdvözlégy, Jézus, pásztorok Pásztora,
Mennynek és földnek teremtő szent Ura!

Ha nem utálsz meg, te szolgálid vagyunk,
És azért jöttünk, hogy téged imádjunk.

Kérünk tégedet, mint Üdvözítőnket,
Bűnünkért el ne űzz előled minket!
Mária, te is könyörögj érettünk,
Hogy ez világból boldogul kimenjünk!

Dicséret néked, örök Atyaisten,
Kicsinyded Jézus és Szentlélek Isten!

(Szóban folytatja az egyik Pásztor:)

PÁSZTOR: Örömmel visszatérjünk, siessünk,
Nyájunkhoz közelítsünk!
Akit régen óhajtottunk, kívántunk,
Szemeinkkel megláttunk.

Hála, minden mondja
Örömmel kiáltsa,
Mert született minékünk kisedünk,
Kit jászolban tiszteltünk.

MÁRIA:¹⁰

A-ludj, ó mag-za-tom, é-des kis Jé-zu-som,
a - ludj, a-ludj, á-gyad a já-szol-ban,
a ke-mény szé-ná-ban, a - ludj, a-ludj!

2. Aludj, jó ágyat én tenéked vettem,
aludj, aludj! – neked készítettem,
én kincsem, gyermekem, aludj, aludj!¹¹

¹⁰ Hangfelvétel: <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJBbHVkaiwgXHUwMGYzIG1hZ3phdG9tIn0.>

¹¹ *Aludj, ó, magzatom...*: KÁJONI *Cantionale*, Csíksomlyó 1676, 59; 1719, 68. és *Dőri énekeskönyv*, Dör (Sopron vármegye) 1763–1774, 73. Kiadta: DOMOKOS 1979, 265; *Némely régi karácsonyi énekek*, 2005, nr. 24.

NEGYEDIK JELENET

*A Háromkirályok imádják Krisztus királyt*¹²

KÖZÖS ÉNEK:¹³

Tempo giusto

Há-rom-ki - rá - lyok nap-ját, or-szá-gunk egy
is-táp-ját, di-csér-jük é - ne-kek-vel,
vi - ga - do - zó ver - sek - kel, szép je - len,
szép csil - lag, szép na - punk tá - madt!

2. Heródes őt üldöze, a bölcsek meg tisztelik
arany, tömjén, mirhával, a szív imádásával,
szép jelen, szép csillag, szép napunk támadt!
3. Hol van zsidók királya? Mert megjelent csillaga,
Betlehembe' találják, kis Jézust körülállják,
szép jelen, szép csillag, szép napunk támadt!
4. Királyok ajándékát: aranyat, tömjént, mirhát,
vigyünk mi is Urunknak, ártatlan Jézusunknak!
Szép jelen, szép csillag, szép napunk támadt!
5. Kérjük a szép Szűzanyát, kérje értünk Szent Fiát,
hogy bennünket megtartsen, ellenségünk ne ártson!
Szép jelen, szép csillag, szép napunk támadt!¹⁴

¹² A jelenet forrása: HERSCHMANN István: *Három szent királyok utazása*. Jezsuita kollégium, Székesfehérvár 1767; Győr 1768. (Előadták vízkereszt ünnepén, január 6-án). Kritikai kiadása: *A karácsonyi ünnepkör színjátékai...*, 753–768.

¹³ Hangfelvétel: <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlXHUwMGUxcm9ta2lyXHUwMGUxbHlwayBuYXBqXHUwMGUxdCJ9>.

¹⁴ *Háromkirályok napját...*: az egész magyar nyelvterületen kedvelt vízkereszt-i népének. Első kiadása: SÁMBÁR Mátyás (szerk.): *Cantus Catholici*, Kassa 1674. Melódiája a Közép-Európában ismert *Dum virgo vagientem* (első kiadása: *Cantus Catholici*, Lőcse 1651) dallamcsalád tagja, itt perenyei (Vas megye) népi gyűjtésből vesszük:

(A Katona bemegy a terembe, és meghallgatást kérve székeket készít a napkeleti bölcseknek. Azután az Angyal is magányosan bemenvén imígyen kezdi verseit:)

ANGYAL: Sába, Arábia, Perzsia királyok,
Kiknek vagyok én most az égből követjük,
Majd hozzátok jönnek, íme, meglátjátok,
Született Messiást velük imádjátok!

Azért házatokat kitisztogassátok,
Szakács, kulcsár, kukta, jól forgolódjatok,
Az elfáradtaknak híven szolgáljatok,
Úgy léssen a kised Jézus jutalmatok!

(Azután a Katona ajtót nyit, és mindnyájan rendre bemennek a trónterembe. Heródes a két katona között helyet foglal a trónján. Gáspár így szól Heródeshez:)

GÁSPÁR: Szerencses napokat mi te fölségednek
Kívánunk Istentől a te személyednek,
Ki vagy nagy királya zsidó nemzetségnek,
Halljad meg kérését mi jövevényeknek!

Új Király született mostan miérettünk,
Kinek csillagától ide vezettettünk,
Azért fáradsággal te hozzád betértünk,
Hogy hol született? Mutatná meg nekünk!

Mert mi buzgó szívvel kívánjuk azt látni,
Mint mennyei Királyt becsülni s imádni,
Arannyal, tömjénnel, mirhával tisztelni,
És úgy ismét viszont hazánkba megtérni.

(Ezeket hallván Heródes tettei magát, mintha jó szívvel látná a kised Jézusról kérdezősködő bölcseket. Így szól hozzájuk:)

HERÓDES: Kedves királyim, szép köszöntéseket,
Töletek jó szívvel veszem mindezeket.
Szolgálni kívánok, hallván kéréseteket,
Tessék nyugosztalni fáradt testeteket!

Énnékem még eddig semmi olyas hírül,
Nem adatott ugyan az új Király felől,
Hogy született volna mostan véletlenül,
Ki engem kidúlna királyi székemből.

De mindazonáltal, kérlek, jó királyok,
Oly jó akaratot hozzám mutassatok,
Keressétek ti föl, s ha föltaláljátok,
Azonnal énnékem híremmé adjátok!

Hogy én is elmenvén veletek meglássam,
Leborulván őt most szívből imádhassam.
Kincses tárházamból ajándékozhasam,
Hív szolgálatomat néki mutathassam.

MENYHÉRT: Igenis, elmegyünk, és majd fölkeressük,
Föltalálván, néked mindjárt hírül tesszük.
Mostan bocsánatot felségedtől kérünk,
Szép, jó akaratod mindnyájan köszönjük!

HERÓDES: Békeséggel, jó szerencsével járjatok, jó királyok!

(A háromkirályok elbúcsúzása után Heródes szörnyű haragra gyullad. Az újszülött Jézust el akarja veszteni. Ennek véghez vitelére katonáit hivatja és így szól hozzájuk:)

HERÓDES: Én vagyok kegyetlen Heródes királytok,
Mégis, hogy új Király született, mondjátok!
Talán alattomban megkoronáztátok?
De fölkerestetem, valóban tudjátok!
Föllobbant a vérem, ím, már tagjaimban,
Reszketnek inaim szörnyű haragomban,
Vérontást kívánok bosszúállásomban,
De megvívom véle, higgye meg valóban!

Hogy ha nem tudhatom születése helyét,
Mind összejáratom Betlehemnek földjét,
Ahol találhatom kisdetek seregét,
Mind koncra vágatom ártatlanok testét.

Azért sietséggel, szolgák gyorsassággal,
Betlem¹⁵ tartományát irgalmatlansággal,
Fussátok helyeit nagy bosszankodással,
Fessétek a földet szörnyű vérontással!

Ahol kisdedeket midőn találjátok,
Sírását anyjuknak meg ne hallgassátok,
Bölcsőjükből őket mind kirángassátok,
És ott koncról koncra földaraboljátok!

¹⁵ Betlem: Betlehem (szótagszám miatt rövidítve).

KATONÁK *(Ezeket hallván Heródestől, hű szolgálatukat
mindenekben ajánlják, mondván):*

Tudjad azt, jó király,
Hogy hívségünkben áll
Vérünk kiontásáig

Melletted fölkelni,
És bosszúdat állani
Életünknek fogytáig.

Más királyt helyetted,
Bizonnyal elhiggyed,
Nem kívánunk éltedig!

Nagyobb elhittelre,
Akar bagoly hitre¹⁶
Majd előtted esküszünk.

*(A katonák beszéde után a háromkirályok a házban lévő oltárhoz vagy betlehemi képhez,
avagy Szentcsalád-szoborhoz fordulnak, és Gáspár mindnyájuk nevében így kezdi
köszöntését:)*

GÁSPÁR: Üdvözlégy, oh, régtől fölkelt napunk,
Üdvözlégy, újonnan született Királyunk!
Íme, teéretted hazánkból fáradtunk,
Azért most mindnyájon elejbéd borulunk.

Én, Gáspár, mint hatalmasnak
Aranyat adok Uramnak,
Ajándékul királyomnak,
Engedj meg, kérlek, szolgáltnak!

MENYHÉRT: Én, Menyhért tömjénnel áldom,
Kis Jézust uramnak mondom,
Noha szegénységét látom,
Még is Istenségét vallom.

BOLDIZSÁR: Én, Boldizsár, mirhát hoztam,
Melyben hittem és vallottam,
Hogy Isten emberré lett, tudtam,
És kenettel bizonyítottam.

GÁSPÁR: Alázatossággal, oh, kiseded Jézusunk,
Már elkövetkezünk, mert hosszú az utunk.
Kérünk, buzgó szívvel, emlékezzél rólunk,
Légyen e világból boldog kimúlásunk!

---

¹⁶ Bagoly hitre: nem érvényesen.

(Midőn a háromkirályok elbúcsúznak a kisdéd Jézustól, vissza akarnak térni hazájukba. De az Angyal így szól hozzájuk:)

ANGYAL: Sába, Arábia, Perzsia királyok,
Egy kevésbé, kérlek, megállapodjatok,
Hogy szerencsés legyen visszautazástok,
Általam az Isten mit kíván, halljátok!

Gonosz Heródeshez vissza ne térjeteK,
Hanem hazátokban más úton menjeteK,
Mert ölni kívánja, ki lett Üdvösségetek,
Ezért erre gyorsan énvélem jöjjetek!

EPILOGUS – ZÁRÓHANG

Most örüljön vígan, egész kereszténység,
Távol legyen tőlünk minden kedvtelenség!

Mert született Jézus üdvözülésünknek,
Oka, semmi helye nincs rettegésünknek!

Eltávozott homály, nincs semmi sötétség,
A pokolt is által jár ez mai fényesség.

Egy szóval: ég alatt nincsen semmi állat,
Aki nem dicsérné az Istennek Fiát!

Úgy, mint aki Atyjának igaz képe lévén,
Hasonló angyalhoz mindenekben lévén.

Mennyországból földre értünk alájönni,
Emberré, érettünk nem átalott lenni! Ámen.¹⁷

¹⁷ Az *Epilógus* forrása a Kézdiszentlélek–lemhényi betlehemes (Háromszék vármegye) a *Czerey János-énekeskönyvből*, 1650 körül. Megjelent: *A karácsonyi ünnepkör színjátékai...*, 138–139.

KÖZÖS ZÁRÓÉNEK:¹⁸

Poco rubato

Krisz-tus U-runk-nak ál-dott szü-le - té - sén
 an - gya - li ver - set mondjunk szent ün - ne - pén,
 mely Bet - le - hem - nek me - ze - jé - ben ré - gen
 zen - gett e - kép - pen:

2. Glória légyen mennyben az Istennek,
 Békesség légyen földön az embernek,
 Jóakarásban élő minden népnek – és nemzetségnek.
3. Betlehem ősi nemes városában
 Eljött a Krisztus Szűztől e világra,
 Áldást árasztott Ádám családjára, – minden fiára.
4. Eljött már az, kit a szent atyák vártak,
 A szent királyok, akit óhajtottak,
 Róla jövendölt proféták mondtak, – zsoltárok szóltak.
5. Ó, örök Isten, dicső Szentháromság!
 Szálljon szívünkbe mennyei vidámság,
 Távozzék tőlünk minden szomorúság, – eljött a váltság!

¹⁸ Hangfelvétel: <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJrcmlzenR1cyB1cnVua25hayBcdTAwZTFsZG90dCBzelx1MDBmY2xldFxlMDBBIOXNcdTAwZTluIn0>.

2. Perenyei népi betlehemes játék

A vasi Perenye hagyományában az alábbi pásztorjátékot a karácsony előtti két hét napjainak estéin járkák a fiúgyermekek házról-házra. Minden házhoz bekopognak.

A játék szövegében hallható „hoppista jó estét!” megszólítás minden bizonnyal a „hopp, Isten, jó estét!” köszöntés népi formája. Ezért ezt a szokást *hoppistázásnak* is nevezi a kutatás. A „bukteriás jó estét” megszólítás pedig a szláv *buteljázás*, vagy például a Perenyéhez közeli Vát hagyományban élő *battaliázás* szokására utalhat. Ezért a perenyei pásztorjátékot – a már említett vasi betlehemes-pásztorjáték analógiák alapján – nyugodtan nevezhetjük *butteliázásnak* vagy *hoppistázásnak* is. Az Öreg pásztor 365 esztendő és ugyanennyi fattyút vár legszebbik juhától, amit éppen elloptak mellőle. A 365-ös szám a teljesség száma, mert annyi nap van egy esztendőben – szökőéven kívül. Elképzelhető, hogy a népi bölcsesség ezzel a számmal akarta jelezni: elérkezett az idők teljessége, mert megszületett a Messiás. Mind a gencsi, mind a perenyei betlehemesben megtalálható a *Pásztorok, pásztorok, mit cselekedtetek...?* kezdetű felszólítás, amely katonai trombitajelet idéz. Az ütempáros ritmusú két záróének (*Mélyen elaludtunk az erdőbe’... és Örvendetes, szerencsés éjszaka...*) záró sorai (*Hallod-e, Palkó, szép öcsém, Jankó...?*) a dallamában elsőként a XVIII. század elején lejegyzett *Mennyből az angyal népének* melódiáját idézi.¹⁹

Szereplők:

ANGYAL
ÖREG PÁSZTOR
ELSŐ PÁSZTOR
MÁSODIK PÁSZTOR

Jelmezek:

Az Angyal fehér ruhában vezeti a játékot. A pásztorok bundába vagy subába öltözve, kucsmában, bottal (vagy csörgősbottal) a kezükben kis házikót hozva bekopognak minden ház ablakán. A kis házikóban a Betlehem-jelenet látható: középen a kis Jézus fekszik, mellette Szűz Mária és Szent József szobra látható. Az Öreg pásztor ragasztott bajuszt és szakállat visel. A Pásztorok sajtot, kalácsot, diót és mézet visznek ajándékba az újszülött Jézusnak. A pásztorjátékot előadó gyerekeknek csekély ajándékot adnak a háziak.

A játék szövege és énekei

BEKÖSZÖNÉS az utcáról:

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szabad-e betlehemezni?

HÁZIAK *bentről*:

Szabad!

¹⁹ Énekelte és elmondta: Bejczy Józsefné Hittaller Anna (1928–2015), előénekes; gyűjtötte és lejegyezte: Medgyesy S. Norbert, Perenye, 1995. augusztus 22.

ANGYAL (*bátran éneklí kívül, a ház ajtajában*):

Menny -ből az an -gyal le -jött hoz-zá -tok, pász -to -rok,
 hogy Bet-le-hem - be si - et-ve men -vén lás -sá -tok.

2. Istennek Fia, aki született jászolban,
 Ő leszen néktek Üdvözítők, valóban.
3. El is mennének köszöntésére azonnal,
 Szép ajándékot vivén szívükben magukkal.

ELSŐ PÁSZTOR (*kopog a botjával, bemegy a házba és kiáltja:*)

Hoppista jó estét, gazda!
 Terítse asztalát fehér abroszával, mert nem tudja, miféle pásztorok lepik meg a házat!
 Hű, kasztorgyán (más szóval: gasztorján, kasztorin)²⁰ a heled!

MÁSODIK PÁSZTOR (*kopog botjával és bemegy a házba:*)

Hoppista jó estét, gazda!
 Hol van az a szitykes-szutykos szolgálója? Meg akarom tanítani rendre!
 Ha egy kicsit később jöttem volna, a kurugla²¹ és a pemet²² egybe égett vóna.
 Hű, kasztorgyán (más szóval: gasztorján) a heled!

(*Lefekszenek a pásztorok a ház ajtaján belül. Kintről kukorékolás hallatszik.*)

ELSŐ PÁSZTOR

Keljünk fel, pajtás, mert már a Bandi kokas tizenegyet kukorított!

MÁSODIK PÁSZTOR

Keljünk föl, pajtás, mert az én szakállamban a bolhák mászkálnak!

²⁰ Forrásom, Bejczy Józsefné Hittaller Anna viszont így magyarázta a gyűjtésnél: „Azt, hogy >Hű, bosztorgya legyenek!<, itt, Pärényébe’ is mondták, de szegin apám mindig mondta: hű kasztorián a heled! Ezért i’ mondtuk: hű, kasztorgya, mert a kasztorgya illen fűji, (fűféle,) annak van értelmé, aztán arra lefeküsznek a pásztorok.” (Perenye, 1995. augusztus 22.); Kőszeghegyalja falvaiban valóban ismeretes volt a kasztörgya növénynev. (A kasztörgya kifejezés további népi alakjairól: *Új Magyar Tájszótár* 3. Főszerk B. LŐRINCZ Éva, szerk. HOSSZÚ Ferenc. Budapest: Akadémiai Kiadó 1992, 142–143. A bosztorján–bosztorgyán indulatszóról lásd: *Új Magyar Tájszótár* 1. Főszerk. B. LŐRINCZ Éva, szerk. HOSSZÚ Ferenc. Budapest: Akadémiai Kiadó 1979, 571.)

²¹ Kurugla – az irodalmi nyelvvalakban kuruglya – egy hosszúnyelű faszerszám, amellyel kihúzták az égő paraszt a kemencéből kenyérsütés előtt.

²² Pemet – a történeti források szerint pemete. A bolgár eredetű pemet kifejezés kemenceseprot jelent; a perenyei háztartásban egy hosszú fanyelet, amire rongyot kötöttek, bevizezték, és azzal pucolták ki a felfűtött kemencét, miután az izzó paraszt a kuruglával már kihúzták. Ezután sütötték a kenyeret.

ELSŐ PÁSZTOR

Mit álmodtál, pajtás?

MÁSODIK PÁSZTOR

Hát én azt álmodtam, hogy akkora cseperkét láttam, hogy 100 regiment katona pihent alatta, mégsem ázott meg! Hát te, pajtás, mit álmodtál?

ELSŐ PÁSZTOR

Én meg azt álmodtam, hogy akkora bolhát láttam, hogy az országúton kilenc láncon vezették, mégis elszaladt.

Meg azt álmodtam, hogy a kis Jézus megszületett Betlehemben!

PÁSZTOROK *(Együtt éneklük:)*

Bár - csak e - löbb föl - éb - red - tünk vó - na!

A kis Jé - zust meg - lát - hat - tuk vó - na.

Bár fü - le - im - ben meg - csen - dül az an - gyal mon - dá - sa,

Hol szü - le - tett a kis Jé - zus bar - mok já - szo - lá - ba'.

(Az Öreg az ajtón kívül éneklő:)

ÖREG PÁSZTOR

Pász - to - rok, pász - to - rok, mit cselekedtetek?

Hogy ju - ha - i - tok - ról megfeledeztek?

(A Pásztorok belülről, a szobából válaszolják:)

PÁSZTOROK

Mi itt bent nem fé - lünk, nem fé - lünk,
 Szár - nyék nél - kül meg - é - lünk, meg - é - lünk.
 If - jú Pász - tor szü - le - tett, szü - le - tett,
 Is - ten Bá - rá - nyá - vá lett!

ÖREG PÁSZTOR *(bejön az ajtón, és kiáltva mondja:)*

Buktériás jó estét, gazda!

Akkorát zikkentem-zökkentem a tiétek kettős ajtajába, hogy az a 365 esztendős
 lelkem majdnem kiszakadt. De amióta itt csúszok-mászok, fáradozok, sehol
 senkit nem találok!

Hát, azt az akolajtót ki hagyta nyitva?

ELSŐ PÁSZTOR

Kis bojtár, a Kis Istók.

ÖREG PÁSZTOR *(dühösen mondja:)*

Ellopták a legszebbik juhomat, amelyikről vártam 365 font faggyút, meg 10
 pakrócnak való gyapjút. De megállatok, kiadom ám rajtatok az alvást! Nem ám
 az ivást! Hasítok hátatokból hat újni szalonnát, meg bocskoromnak szíját!

ELSŐ PÁSZTOR

Hány éves, kend, Öregapám?

ÖREG PÁSZTOR

Ha megérem azt az áldott kukoricakapálást, akkor leszek 365 esztendős!

ELSŐ PÁSZTOR

Jól megérte, Öregapám, hát még mi van hátra?

ÖREG PÁSZTOR

Hogy egy szép éneket mondanánk a Háziúrnak és a Háziasszonynak, ha
 meghallgatnák!

(A Pásztorok körbejárnak, és éneklik:)

PÁSZTOROK

Mé - lyen el - a - lud - tunk az er - dő - be',
 csen - des i - ze - net jött a fü - lünk - be.
 A ma - da - rak é - ne - kel - tek, a va - dak meg zen - ge - dez - tek
 hi - deg tél - be, me - leg nyár - ba.
 Si - mon, Jó - nás fi - a, te is kelj fel!
 Ké - szít - sünk a Jé - zus - ká - nak te - jecs - két, va - jacs - kát,
 Szil - va - ká - sát, liz - tes ká - sát, szív - ből a - ján - dé - kot!
 Hal - lod - e, Pal - kó, szép ö - csém, Jan - kó, nó - tá - mat?
 Vedd a vál - lad - ra, gö - rön - gyös há - tad - ra bun - da - bun - da, bun - dá - dat!
 Te is, Pal - kó, a - mit tudsz,
 kezd el azt a pász - tor nó - tát, vi - ga - doz - zál úgy, úgy, úgy,
 a - lud - jál, kis - ded Jé - zus!

PÁSZTOROK *(A perenyei betlehemes másik záróéneke)*

Ör - ven - de - tes, sze - ren - csés éj - sza - ka,
 mely-ben a vi-lág-nak Meg-vál-tó - ja egy tiszt-a Szűz-től szü-le-tett,
 a - ki né-künk í-gér-te-tett, í - me, el-kül-de - tett.
 No - sza, Pal - kó, Já - nos gaz - da, ju - há - szok, boj - tá - rok,
 kel - je - tek fel, nagy si - et - ve zár - já - tok be z'aj - tót!
 Vá-ro-sunk-tól nem mesz-sze, nem mesz-sze van egy is-tál-lócs-ka,
 hol szü-le-tett a kis Jé-zus Jó-zsef-fel, Má-ri-á-val, ál-le-ál-le - lu - ja!
 Gye-re, paj-tás, menny-or-szág-ba, ott le-szünk mi jó paj-tá-sok,
 sör, bor, mint ten - ger, ott i - ha - tik az em - ber.
 E - gyik an - gyal pi - ku - lál, a má - sik meg fu - ru - lyál,
 min - den em - ber úgy ug - rál.
 Hal - lod-e, Pal - kó, szép ö-csém, Jan - kó, nó - tá - mat?

2

Vedd a vál-lad-ra, gö-rön-gyös há-tad-ra bun-da.bun-da, bun-dá - dat!

Te is, Pal - kó, a - mit tudsz,

kezdd el azt a pász-tor-nó-tát, vi-ga-doz-zál úgy, úgy, úgy,

a - lud - jál, kis - ded Jé - zus!

A PÁSZTOROK ÉS AZ ANGYAL

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

HÁZIAK Mindörökké, ámen!